

צילום: מרים בן שלום

נחל עין זהב בחורשת קקל.

עיר הנחלים - השער הדרומי - כתבת מבוא

בגיליונות הבאים נשתף מהפעילות החינוכית במסגרת 'עיר הנחלים' ומתחום הפעילות העסקית הצפויה

הפרויקט 'קריית שמונה - עיר הנחלים' עוסק בשיקום תשתית טבע, הרוותם את הקהילה ומחולל שינוי תודעתי. לפרויקט-ההדגמה, שיהיה דוגמה להמשך פיתוח הנחל בעיר, נבחר מרחב 'השער הדרומי', שבו זורם המקטע התחתון של נחל עין זהב. סביב הפרויקט כבר רוחשת פעילות קהילתית מעוררת השראה

חלופות שנבחנו למיקום הפרויקט בעיר, נבחר מרחב השער הדרומי, שבו המקטע התחתון של נחל עין

מרים בן שלום

מנהלת פרויקט ההדגמה עיר הנחלים - השער הדרומי

זהב זורם דרך אזור התעשייה הדרומי של העיר, ונשפך אל התעלה המערבית של הירדן. בשער הדרומי, במקטע שאורכו כ-800 מ' בלבד, מתקיים ממשק בין הנחל ושכונת מגורים, פארק טבע עירוני (חורשת קק"ל), אזור תעשייה ומרחב כפרי פתוח. לפיכך, מרחב זה מתאים להתנסות, לימוד, והטמעה של ידע, ביחס למגוון סוגיות הקשורות לשיקום נחל במרחב עירוני, ובניית פרויקט שיהיה דוגמה להמשך פיתוח הנחל בעיר.

בתחילת המקטע הנחל נכנס למוכל בטון סגור, ובכך פוגע בתפקוד האקולוגי ובפוטנציאל כמרחב ציבורי איכותי. הנחל ממשיך לחורשת קק"ל, שם הוא 'עולה' אל פני השטח, אבל הפארק סגור בגדרות, מנותק מסביבתו ואינו מוכר ולא נגיש לציבור. באזור התעשייה הנחל הופך לתעלת בטון צרה. המצב הסטטוטורי מורכב, יש שם עבירות בנייה, הנחל נעלם פיזית ותודעתית מן העין, אין מספיק שטח סביבו, והפוטנציאל החברתי-כלכלי שלו לא ממומש. לצד זאת, במקטע זה ישנם עוגנים משמעותיים בדמות חורשת קק"ל וכוחות כלכליים מסוימים, ולכן הוא מקטע בעל

התוכנית 'קריית שמונה עיר הנחלים', שנכתבה במסגרת תחרות קרן 'יד הנדיב' לפרויקטים

של שיקום נחלים בשנת 2020, הציגה חזון חדש ושאפתני לקריית שמונה ולנחלים הזורמים בה. החזון ממצב את נחל עין זהב ונחל עיון כמקורות מים מפיחי חיים, היוצרים חיבור מיוחד במינו בין טבע וקהילה במרכז העיר. קריית שמונה בנויה על גדות נחל יפהפה, ששנים היה נסתר מעין, ובזכות פעילים בקהילה התגלה כאוצר ייחודי של מרחב טבע מפכה בלב העיר.

בשנת 2022 הזמינה קרן 'יד הנדיב' בשיתוף עם אגמא (מרכז הידע לאגני היקוות ונחלים) את הפרויקטים שהגיעו למקום השני בתחרות, ובהם פרויקט "קרית שמונה - עיר הנחלים", להגיש הצעה לפיילוט שיהיה פרויקט-הדגמה עם תמונה ברורה ורלוונטית לקהל המקצועי העוסק בשיקום נחלים בישראל. פרויקט-ההדגמה יאפשר מרחב להתנסות ושאלות רחביות מעולם שיקום הנחלים, בניסיון לתת להן מענה מתוך התנסות מעשית בשטח.

מרחב השער הדרומי

צוות הפרויקט הגיש הצעה לפרויקט-הדגמה בנושא 'שיקום נחל כמחולל שינוי במרחב עירוני קיים'. מבין כמה

צילום: מרים בן שלום

צוות התכנון פוגש את אביחי סגרון, מנהל מוטב יחדיו, בחורשת קקל

את צוות התכנון המקצועי שילווה את הצדדים התכנוניים והביצועיים של הפרויקט. על הצוות הנבחר להיות מנוסה מאוד, בדגש על תכנון עירוני, עיצוב אורבני ותכנון ממשקים של טבע ועיר. לצד זאת, חשוב מאוד שהצוות יהיה פתוח וקשוב לתהליך הארוך שכבר נעשה בשנים האחרונות, לרוח המקום ואופיו, ולצרכי הקהילה המקומית. לאחר תהליך מעמיק ויסודי של בחינת צוותים ואנשי מקצוע, התגבש צוות ממוקד ואיכותי ביותר. לתכנון ראשי ואדריכלות נוף נבחר משרד מיזליץ כסיף רויטמן אדריכלים, משרד בעל ניסיון רב בתכנון ממשקי טבע ועיר, בעל יכולות עיצוב אורבני מרשימות, זיקה חזקה לשימור מערכות אקולוגיות, ויצירתיות בגיבוש פתרונות מאוזנים לשילוב טבע במרקם עירוני. את התכנון מובילים גנית מיזליץ, אודי כסיף ושירי קלעי-אמסטר מהמשרד. את משרד התכנון הראשי ילווה צוות יועצים מקצועיים. ראובן ארביב ואורי שפר מחברת Rainsource ילוו את התכנון בנושאי הידרולוגיה וגאומורפולוגיה. ארביב ושפר מביאים חשיבה אגנית, תוך חיפוש הפתרון המותאם ביותר לבעיה ולמקום, ויישום פתרונות מבוססי טבע ועקרונות של קיימות. בתחום האקולוגיה ילוו את התכנון ד"ר אלדד אלרון, מומחה לאקולוגיה של בתי גידול לחים, האקולוגית יערה ישראלי, שיש לה ניסיון רב בתחום הטבע העירוני ו'תרגום' ידע אקולוגי לתכנון, ויפעת גרנט - אקולוגית בעלת ניסיון רב בסקרי צומח, שמלווה את פעולות התחזוקה והקהילה בשטח. בתחום התנועה תלווה את

פוטנציאל לטרנספורמציה. הפרויקט המוצע כולל פעילות רבת-תחומית ורחבה בתחומי תכנון וביצוע פיזי, חברה, קהילה וחינוך, אקדמיה ומחקר, וכן ניהול ופיתוח עסקי, תוך אינטגרציה ביניהם. הציפייה היא, שהצלחה במקום אחד תוביל לגיוס משאבים נוספים, ותורחב לאתרים נוספים לאורך הנחל.

פרויקט-ההדגמה מקודם בהובלה משותפת של עיריית קריית שמונה, רשות ניקוז ונחלים כינרת, המכללה האקדמית תל-חי וקק"ל. ארגון 'אגמא' מלווה את הפרויקט מקרוב לצורך תיעוד, הזנת הפרויקט בידע, הפקת תוצרי למידה והטמעת ידע בקרב הקהל המקצועי. ההובלה המשותפת משקפת ייצוג והירתמות שווים של הגופים האמונים על שגשוג העיר ורווחת התושבים, הגופים המופקדים על ביצוע וניהול שטח, והגופים האקדמיים, האמונים על יצירת ידע מבוסס ומהימן. צוות מוביל שמורכב מנציגי הגופים, מנהיג את הפעילות בשיתוף פעולה, שקיפות וקבלת החלטות בהסכמה רחבה. הצוות נפגש אחת לארבעה שבועות, ודן במשותף בסוגיות המהותיות שעל הפרק. כל אחד מחברי הצוות אחראי על צוות עבודה שפועל למימוש היבט ספציפי של הפרויקט. באופן הזה, הצוות המוביל משמש גם כצוות אינטגרציה בין תחומי הפעילות השונים.

משולחן השרטוט

הפרויקט הותנע, נבנו תוכניות עבודה, והפעילות בכל אחד מהתחומים החלה. בשלב הזה הצוות המוביל החל לגבש

צוות התכנון הנבחר השתתף בשני 'ימי אוריינטציה' להיכרות ולגיבוש הצוות, ולמפגש עם הקונטקסט הרחב של הפרויקט, תוכנית 'עיר הנחלים', התכנון האינטרטיבי ותוכניות הפיתוח בעיר, הפיתוח הכלכלי, הפעילות הקהילתית והפעילות האקדמית.

קורס מים נקיים או מים מזוהמים - ניטור בעיר הנחלים, בהשתתפות תושבים מקריית שמונה והאזור צילום: זהר שיף-סיני

וביקשו לקדם מיזם עם תלמידי ביה"ס ברנקו וייס. בגיבוי מנהל בית הספר יצא קול קורא למיזם מעורבות קהילתית בנחל, ובעקבותיו יצאו אחד-עשר נערות ונערים אל הנחל במרחב השער הדרומי, ואימצו מקטע נחל שעבר שיקום ראשוני. במקטע זה נבנה שביל שעם הזמן כוסה לחלוטין בצמחייה ובני הנוער קיבלו החלטה משותפת כיצד לפעול. בשלב הראשון הוחלט לבצע גיזום רגיש של צמחייה כדי להנגיש את השביל, וכן לטפל בקיקיון ובשיטה המכחילה, שפלוש לשטח. הפעילות הראשונית בוצעה בליווי של יפעת גרנט, אקולוגית שהחלה ללוות את פעולות התחזוקה בפרויקט, והעניקה מהידע שלה לגבי שימור צמחים, אופן הדילול הנכון והדרך לפעול תוך שמירת המארג האקולוגי שהחל להירקם במקום. בשלב הבא התלמידים יעסקו בפתיחה של 'חלונות' בצמחייה, כדי שהנחל ייראה.

ידע מקומי- אקדמיה, קהילה, נחל

המכללה האקדמית תל-חי היא שותפה מרכזית בפרויקט, ורוב פעילותה המתוכננת בהקשר זה מתבצעת בהובלת יוזמת 'אקדמיה בכיכר': קורסים שונים, ניטור אקולוגי והנגשת נתונים עבור הפרויקט ועבור הקהילה המדעית והמקצועיות בכללותה. כך, למשל, הקורס "מים נקיים או מים מזוהמים - ניטור בעיר הנחלים", שהשתתפו בו תושבים מקריית שמונה והאזור, עסק בשאלה כיצד נקבעת איכות המים בנחל ומהי ההשפעה על חיינו. בקורס נרכשו כלים מעשיים, שבאמצעותם יצאו המשתתפים לדגום ולנטר את איכות המים בנחל באזור התעשייה הדרומי, במטרה לקדם

הפרויקט עירית טקץ' ממשרד 'אליה הנדסה', מתכנתת תנועה מובילה בתחומה ובעלת ניסיון עשיר ורב-שנים. צוות התכנון הנבחר השתתף בשני 'ימי אוריינטציה' להיכרות ולגיבוש הצוות, ולמפגש עם הקונטקסט הרחב של הפרויקט, תוכנית 'עיר הנחלים', התכנון האינטרטגי ותוכניות הפיתוח בעיר, הפיתוח הכלכלי, הפעילות הקהילתית והפעילות האקדמית. הצוות סייר בשטח הנחל, שמע הרצאות ופגש את דמויות המפתח השותפות לפרויקט. עם רקע כזה, הצוות קיבל צידה נהדרת לצאת לדרך ולהתניע את התכנון הרעיוני.

פינת הקהילה

כמבוא לנושא הקשר לקהילה שמע צוות התכנון מפי ד"ר אמיר גולדשטיין סקירה הקושרת את פיתוח הנחל וגילויו לנופי התרבות המקומית וההיסטוריה החברתית, תוך התמקדות בסיפור הלא מסופר של החלוציות הייחודית בעיירות הפיתוח והעולים שהתיישבו על גדות הנחל ויש להם חלק חשוב באתוס של הקמת המדינה. שרית קוז'יקרו מעמותת 'קסמי טבע ונוף' בקריית שמונה, הרוח החיה בכל הקשור בפעילות קהילתית בנחל, חשפה בפני צוות הפרויקט את פועלה לאורך הנחל עם הקהילה. היא גדלה בקריית שמונה ומתארת ילדות של חיבור עמוק לטבע ולנחל.

קוז'יקרו יוזמת, מארגנת ומדרבנת לאורך השנים פעילויות של טיפוח הנחל. כדוגמה הביאה את פגישתה עם בני ובנות שנת שירות, שהתלהבו מפרויקט 'עיר נחלים'

1 'אקדמיה בכיכר' היא יוזמה חברתית-רעיונית שצמחה ממאהל המחאה החברתית בקריית שמונה. היוזמה מקדמת השכלה שוויונית, איכותית וביקורתית. ליוזמה שותפים רבים - תושבים, חוקרים, סטודנטים ואנשי מנהלה מן המכללה האקדמית תל-חי והמוכן לידע הגליל (מיג"ל) - המבקשים להחזיר את 'האקדמיה' אל מקורותיה, אל כיכר העיר, אל הרוח הפתוחה והביקורתית שממנה צמחו מדעי הטבע, הרוח והחברה. המרצים במסגרת זו מלמדים בהתנדבות ומתמקדים בתכנים רלוונטיים, איכותיים, מעניינים ונגישים לכל אחד ואחת.

נחל עין זהב יוצא ממעביר מים מתחת לכביש, ונכנס לחורשת קקל צילום: מרים בן שלום

מדע קהילתי - סיור פטריות בחורשת קקל עם ששון זערו. צילום: זהר שיף-סיני

תוך עבודה עם הקהילה בכל השלבים. ב'יום המעשים הטובים' (שנדחה השנה) שרית קוז'יקרו תוביל כיתות מבית הספר התיכון דנציגר לפעילות ניקיון ופינוי פסולת בחורשת קקל, גיזום רגיש של צמחייה במקטע הנחל סמוך לטחנת הקמח ההיסטורית, טיפול במינים פולשים, פתיחת חלונות צפייה לכיוון הנחל ושיפוץ שולחנות וספסלים בפארק הזהב התחתון. בתחום האקדמי-קהילתי, מתוכננים סיורים מרתקים, כנסים, ימי עיון ואירועים חגיגיים. המכללה תעסוק גם בנושא מיצוב הנחל כמרכיב משמעותי בזהות המקומית - באמצעות קורסים אקדמיים, סימפוזיון אקדמי-קהילתי וקורסים של 'אקדמיה בכיכר'. עוד צפוי מחקר בתחום הבנייה וביסוס של מנגנון ניהולי בר-קיימא במודל שיתופי, שינסה להמשיג ולמדל את הגישות והפרקטיקות הניהוליות המתגבשות במהלך הפרויקט. את מבט-העל יתן מכון שמיר למחקר, במחקר הערכה המלווה את הפרויקט במגוון שאלות לגבי האימפקט החברתי והכלכלי של הפרויקט. לקראת חגי תשרי צפוי אירוע השקה חגיגי לפרויקט, שבו יוצגו תוצרי שנת הפעילות הראשונה.

שמירה על הנחל ועל בריאות הציבור. 'אקדמיה בכיכר' מרכזת גם את הפעילות של קבוצת 'זהב כחול' - קבוצת פעילי מדע בקהילה, הפועלת לאיסוף ידע אודות ערכי טבע בסביבת נחל עין זהב. אחת ממטרות פרויקט 'השער הדרומי' היא להרחיב את שורותיה של הקבוצה ולהעשיר את תכני פעילות הקבוצה, שעד כה התרכזו בפארק הזהב. התוכנית כוללת שורה ארוכה של סיורי מדע, שבהם הקבוצה תכיר, תלמד ותחקור את ערכי הטבע והעושר הביולוגי וההיסטורי לאורך הנחל. מתוכננים סיורי זחלים, בעלי חיים במים, פטריות, חרקים, ליקוט צומח, טיבוע ציפורים, דיגום מים, סיורי לילה ועוד. ד"ר תומר גואטה ממוזיאון הטבע ע"ש שטיינהרדט וד"ר נירית לביא אלון מהחברה להגנת הטבע פיתחו טופס מקוון ייעודי בשם "BioCollect" לאיסוף נתונים מהשטח וגם לתיעודו של ידע מקומי מורחב (ראו מסגרת).

מה מצפה לנו?

צוות התכנון עומד להיכנס בעובי הקורה וללמוד היטב את המצב הקיים בשטח הפרויקט, את הקונטקסט התכנוני והחברתי, ואת הצרכים המגוונים של הקהילה. לאור המידע שייאסף ייבחנו חלופות ותפתח החלופה הנבחרת,

גישה חדשנית: הקהילה המדעית אוספת גם סיפורים, זיכרונות, תחושות

לצורך איסוף נתונים בסיורי המדע של קבוצת פעילי המדע בקהילה 'זהב כחול', פותח טופס מקוון מיוחד במינו, המותאם לאנשי הקהילה המשתתפים בפרויקט. במקום טופס סטנדרטי אשר רק מדווח היכן ומתי נאסף הצמח או בעל החיים, טופס BioCollect המקוון כולל גם נתונים על שימושים מקומיים בצמח, סיפורים הקשורים בו, זיכרונות או תחושות ממפגש עם בעל חיים, ושלל אסוציאציות המתעוררות מן השהות במקום. כל המידע - כולל הזיכרונות והתחושות - מעוגן גיאוגרפית על גבי מפת GIS. כפועל יוצא ממאגר זה יכולים אנשי המחקר והמתכננים ללמוד כיצד להדק את הקשר בין התושבים ומורשתם לבין הנחל וסביבתו. את הטופס פיתחו ד"ר תומר גואטה וד"ר נירית לביא אלון מהחברה להגנת הטבע. הצוות קיבל צידה נהדרת לצאת לדרך ולהתניע את התכנון הרעיוני. כמבוא לנושא הקשר לקהילה, שמע צוות התכנון מפי ד"ר אמיר גולדשטיין סקירה הקושרת את פיתוח הנחל וגילוינו לנופי התרבות המקומית וההיסטוריה החברתית, תוך התמקדות בסיפור הלא מסופר של החלוציות הייחודית בעיירות הפיתוח והעולים שהתיישבו על גדות הנחל ויש להם חלק חשוב באתוס של הקמת המדינה.